

MOKINIŲ SPORTAVIMO IR FIZINIO AKTYVUMO LAISVALAIKIU SĄSAJOS SU PSICHOSOCIALINIAIS, ELGESIO IR MOKYKLOS VEIKSNIAIS

Saulius Šukys, Rasa Jankauskienė

Lietuvos kūno kultūros akademija, Kaunas, Lietuva

Saulius Šukys. Socialinių mokslų daktaras. Lietuvos kūno kultūros akademijos Kinantropologijos ir sporto raidos katedros lektorius, Socialinių kūno kultūros ir sporto tyrimų laboratorijos vyresnysis mokslo darbuotojas. Mokslinių tyrimų kryptis — sportinės veiklos įtaka vaikų ir paauglių elgesiui.

SANTRAUKA

Mokslinėje literatūroje pasigendama darbų, kuriuose analizuojant mokinių psychosocialinės sveikatos ir elgsenos, susijusios su fiziniu aktyvumu, problemas būtų atsižvelgiama ir į fizinio aktyvumo kryptingumą. Todėl siekta tikslu — atskleisti mokinių sportavimo, fizinio aktyvumo laisvalaikio sąsajas su psychosocialiniais, elgesio ir mokyklos veiksniais.

Tiriamą naudotas apklausos raštu metodas, kuriuo buvo renkami duomenys apie mokinių socialinę integraciją ir izoliaciją, savigarbą (psychosocialinius veiksnius), žalingus įpročius ir priekabiavimą (elgesio veiksnius), mokymosi motyvaciją ir požiūrį į mokyklą (su mokykla susijusius veiksnius). Tiriamąją imtį sudarė reprezentatyvi 1162 šeštų, aštuntų ir vienuoliktų klasių mokinių grupė (534 berniukai ir 628 mergaitės), tikimybinu atsitiktiniu būdu parinkta iš Kauno miesto mokyklų. Daliai mokinių neatsakius į klausimus apie savo fizinį aktyvumą ar netinkamai tai atlikus, galutinė tiriamųjų imtis (kurios duomenys tiriant analizuojami) sumažėjo iki 919 asmenų.

Apklausos duomenimis, kur kas aukštesnės socialinės integracijos yra laisvalaikio fiziškai aktyvūs mokiniai, lyginant juos su sportuojančiais ir fiziškai pasyviais bendraamžiais. Analogiškas skirtumas būdingas ir berniukams, tačiau jis nenustatytas tarp mergaičių. Nerasta skirtumo tarp sportuojančių, laisvalaikio fiziškai aktyvių ir pasyvių mokinių savigarbos.

Rūkymas labiau paplitęs tarp fiziškai pasyvių mokinių. Sportuojantys mokiniai dažniau rūko nei laisvalaikio fiziškai aktyvūs bendraamžiai. Tiek tarp mergaičių, tiek tarp berniukų nustatyta tendencija, kad dažniau rūko laisvalaikio fiziškai pasyvūs mokiniai, lyginant juos su fiziškai aktyvesniais bendraamžiais. Skirtumas tarp įvairaus fizinio aktyvumo mokinių pagal svaigiųjų gėrimų vartojimą nenustatytas.

Fiziškai aktyvūs mokiniai dažniau įsitraukia į priekabiavimą nei sportuojantys ir fiziškai pasyvūs bendraamžiai. Jiems statistiškai reikšmingai būdingesnis priekabiavimas, tačiau reikšmingų sąsajų tarp viktimizacijos ir fizinio aktyvumo nerasta.

Laisvalaikio fiziškai aktyvių mokinių mokymosi motyvacija aukštesnė nei sportuojančių ir fiziškai pasyvių. Analogiškai laisvalaikio fiziškai aktyvių berniukų mokymosi motyvacija aukštesnė nei sportuojančių mokinių. Laisvalaikio fiziškai aktyvūs mokiniai yra palankesnės nuomonės apie save, kaip apie moksleivį, nei sportuojantys ar fiziškai pasyvūs bendraamžiai. Analogiška tendencija nustatyta ir tarp mergaičių, tačiau nebūdinga berniukams.

Raktažodžiai: mokinių fizinis aktyvumas, socialinė integracija ir izoliacija, savigarba, žalingų įpročių ir priekabiavimo raiška, mokymosi motyvacija, požiūris į mokyklą.

ĮVADAS

Mokslinėje literatūroje randame nemažai tyrimų, kuriuose pateikiami duomenys apie mokinių psychosocialinės sveikatos, prosocialaus ir problemiško elgsenos sąsajas su fiziniu aktyvumu. Tiek užsienio šalių, tiek Lietuvos mokslininkų atliktų tyrimų analizė leidžia teigti, kad egzistuoja teigiama sąsaja tarp sportavimo ir savigarbos (Batutis, Kardelis, 2002; Kirkcaldy et al., 2002). Prieštaringesni tyrimų duomenys apie

fizinio aktyvumo sąsajas su žalingais įpročiais. Tiek užsienio (Kirkcaldy et al., 2002; Harrison, Narayan, 2003), tiek Lietuvos tyrėjų (Grininė, 1998; Kardelis ir kt., 2001) duomenimis, sportinė ir kita fiziškai aktyvi veikla yra neigiamai susijusi su rūkymu. Tačiau atsakyti į klausimą apie svaigiųjų gėrimų vartojimo ir sportavimo sąsajas yra sudėtingiau. Užsienio tyrėjų darbais (Pate et al., 2000; Harrison, Narayan, 2003) nustatytas

didesnis sportuojančiųjų polinkis vartoti svaigiuosius gėrimus. Tuo tarpu Lietuvoje atliktų tyrimų duomenys rodo priešingą tendenciją, t. y. sportuojantys asmenys mažiau vartoja svaigiuosius gėrimus (Grinienė, 1998; Petkevičienė ir kt., 2002). Analizuojant agresijos raiškos ir fizinio aktyvumo sąsajas, dažnai analizuojama sportininkų, kartu ir sporto aistruolių polinkio į agresyvumą problema. Tačiau vienareikšmiškai teigti, kad sportuojantys asmenys yra agresyvesni, lyginant juos su nesportuojančiais, tyrimų rezultatai neleidžia.

Ieškant mokinių fizinės veiklos ir įvairių elgesio aspektų sąsajų, pasigendama tyrimų, kuriuose vienu metu būtų analizuojamas ir formalus moksleivių sportavimas, ir bendrasis fizinis aktyvumas (Fletcher et al., 2003). Toks požiūris, mūsų nuomone, svarbus dėl kelių priežasčių. Nors sporto šakos pratybų lankymas susijęs su fiziniu aktyvumu, tačiau sportinė veikla yra suaugusiųjų valdoma veikla, ja siekiama specifinių tikslų. Fizinis aktyvumas laisvalaikiu yra spontaniškesnė veikla. Beje, prie jos priskiriama ne tik mokinių fiziškai aktyvi veikla (pavyzdžiui, žaidimas su draugais, važiavimas dviračiu), bet ir tokia veikla kaip dainavimas, grojimas, tvarkymasis ir pan. Nors ši veikla taip pat gali būti organizuota, tačiau skirtingai nuo sportavimo, suaugusiųjų vaidmuo joje yra minimalus arba jo visai nėra, be to, ja siekiama kitų tikslų. Visgi mokslinėje literatūroje pasigendame tyrimų, kuriuose analizuojant mokinių psichosocialinės sveikatos ir elgesio, susijusio su fiziniu aktyvumu, klausimus būtų atsižvelgiama į fizinės veiklos pobūdį. Todėl tyrimai, norint atskleisti šias sąsajas, lieka aktualūs. Probleminio klausimo formulavimas leido apibrėžti tyrimo **objektą**, kurio priklausomi kintamieji yra: socialinės integracijos ir izoliacijos, savigarbos (psichosocialiniai veiksniai), žalingų įpročių ir priekabiavimo raiška (elgesio veiksniai), mokymosi motyvacija ir požiūris į mokyklą (mokyklos veiksniai). Mokinių sportavimas bei fizinis aktyvumas laisvalaikiu pasirinkti kaip nepriklausomi kintamieji, kurie gali veikti priklausomų kintamųjų raišką. Todėl šiuo tyrimu siekta **tikslo** — atskleisti mokinių sportavimo, fizinio aktyvumo laisvalaikiu sąsajas su psichosocialiniais, elgesio ir mokyklos veiksniais.

TYRIMO METODAI IR ORGANIZAVIMAS

Tiriamieji. Tiriamąją imtį sudarė reprezentatyvi 1162 mokinių grupė (534 berniukai ir 628 mergaitės), tikimybinio atsitiktiniu būdu parinkta iš Kauno miesto mokyklų. Buvo apklausta 302

šeštos, 342 aštuntos, 284 vienuoliktos klasės bendrojo lavinimo mokyklų moksleiviai ir 234 trečios gimnazijos klasės mokiniai.

Tyrimo metodai. Tyrimo metu taikytas apklausos raštu metodas, kuriuo buvo renkami duomenys apie nepriklausomus ir priklausomus tyrimo kintamuosius.

Mokinių sportavimas buvo nustatomas pateikiant klausimą apie tai, ar jie šiuo metu lanko tam tikros sporto šakos pratybas ilgiau nei šešis mėnesius ir ar tai tęsiasi ne trumpiau kaip pusę metų. Atsakymo variantai buvo „taip“ arba „ne“. Fizinis aktyvumas laisvalaikiu buvo nustatomas pagal mokinių nurodomą įvairios fizinės veiklos dažnumą per savaitę. Atsakymo variantai buvo tokie: kasdien, 4—6 kartus per savaitę, 2—3 kartus per savaitę, vieną kartą per savaitę ir nė karto. Mokinius, pasirinkusius pirmus du atsakymo variantus, priskyrėme prie laisvalaikiu fiziškai aktyvių, o trečią — prie fiziškai pasyvių. Beje, mokiniai, nurodę, kad lanko sporto šakos pratybas, buvo priskirti sportuojančiųjų asmenų grupei nepriklausomai nuo jų nurodyto fizinio aktyvumo laisvalaikiu. Kadangi dalis mokinių netiksliai nurodė savo fizinį aktyvumą laisvalaikiu (pasirinkdavo kelis atsakymo variantus), o dalis visai jo nenurodė, galutinė tiriamųjų imtis sumažėjo iki 919 asmenų.

Mokinių socialinė integracija ir izoliacija buvo vertinama pagal keletą klausimų apie tai, kaip jie bendrauja su kitais šeimos nariais, draugais, ar jiems lengva susirasti naujų draugų (Zaborskis, 1996; Batutis, Kadelis, 2002). Mokiniai buvo suskirstyti į dvi grupes: turinčių aukštesnį ir žemesnį socialinės integracijos lygį.

Mokinių savigarba buvo vertinama naudojant M. Rosenberg (1989) savęs vertinimo skalę, kurią sudaro 10 teiginių, parodančių asmens požiūrį į save, savo vertę ir svarbą. Tiriamieji turėjo įvertinti, kiek kiekvienas teiginys atitinka jų požiūrį į save, pasirinkdami vieną iš keturių atsakymo variantų: nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“. Analizuojant savęs vertinimo duomenis, buvo apskaičiuojamas suminis balas. Pagal gautą bendrą visų tiriamųjų balų sumos vidurkį, suskirstėme juos į dvi grupes: aukštesnės ir žemesnės savigarbos.

Mokinių rūkymas ir svaigiųjų gėrimų vartojimas nustatytas pateikiant klausimą apie tai, kaip dažnai per pastaruosius 12 mėnesių jie tai darė. Pagal atsakymus tiriamuosius suskirstėme į tris grupes: mokinius, kurie niekada ar tik kartą per mėnesį rūkė ar vartojo svaigiuosius gėrimus; keletą kartų per mėnesį rūkančius ar vartojančius svaigiuosius gėrimus ir keletą kartų per savaitę

ar kasdien rūkančius ir vartojančius svaigiuosius gėrimus mokinius.

Mokinių išitraukimas į įvairių formų prievartą buvo nustatytas taikant klausimų bloką, sudarytą iš 12 klausimų (šeši klausimai buvo skirti nustatyti priekabiavimui, kiti šeši — viktimizacijai). Įvairioms viktimizacijos formoms išaiškinti buvo pateikiami skirtingi klausimai, pvz., „Kiek kartų per pastaruosius du mėnesius apie tave buvo kalbama netiesa siekiant, kad kiti moksleiviai su tavimi nedraugautų?“. Atsakymų variantai buvo išdėstyti dažnėjimo tvarka: nė karto, kartą per mėnesį, kartą per savaitę, keletą kartų per savaitę. Mokiniai buvo suskirstyti į priekabautojų, aukų ir priekabautojų / aukų grupes pagal įvairias prievartos formas (erzinimo, verbalines, santykių ir fizines), jei pripažino, kad prie jų priekabaujama arba patys priekabauja kartą per savaitę ir dažniau. Pavyzdžiui, erzinimo aukų grupei priskirti mokiniai, erzunami kartą per savaitę ir dažniau, tačiau patys taip niekada nesielgiantys arba taip besielgiantys rečiau negu kartą per savaitę. Fizinės prievartos grupei buvo priskiriami mokiniai, kurie pripažino, kad patys priekabauja (pastumia, paliečia ir pan., norėdami kitą pažeminti) kartą per savaitę ir dažniau, tačiau niekada netampa tokio elgesio aukomis arba tokį elgesį patiria rečiau negu kartą per savaitę. Aukų ir priekabautojų grupei priskirti mokiniai, kartą per savaitę tampantys įvairių prievartos formų aukomis, tačiau ir patys kartą per savaitę ar dažniau prie kitų priekabaujantys.

Mokinių mokymosi motyvacija buvo tiriama pateikiant 10 teiginių skalę (pvz., *Aš mokausi todėl, kad man patinka sužinoti ką nors naujo*). Kiekvieną teiginį mokiniai turėjo įvertinti pažymėdami vieną iš penkių atsakymo variantų: nuo „labai svarbu“ iki „visai nesvarbu“. Pagal gautą bendrą visų tiriamųjų balų sumos vidurkį tiriamuosius suskirstėme į dvi grupes: mokinius, kuriems būdinga aukštesnė ir žemesnė mokymosi motyvacija.

Požiūris į mokyklą buvo tiriamas pateikiant keletą klausimų apie tai, ar jiems patinka mokykloje, kaip juos, kaip mokinius, vertina mokytojai.

Tyrimo eiga. Apklausa buvo atliekama pamokų metu, prieš tai susitarus su mokyklos direktoriumi ir pasirenkamų klasių mokytojais. Laikantis tiriamųjų informavimo ir savanoriškumo principų, mokiniams buvo paaiškintas tyrimo tikslas, o nenorintys gali atsisakyti joje dalyvauti. Taip pat mokiniai buvo informuojami apie tyrimo anonimiškumą.

Statistinė analizė. Statistinė tyrimo duomenų analizė atlikta naudojant programų paketą SPSS

13 for Windows. Vertinant skirtumą tarp kelių nepriklausomų imčių, buvo taikomas neparametrinis *Kruscal* ir *Wallis* testas, o vertinant skirtumus tarp dviejų imčių — *chi* kvadrato kriterijus. Skirtumo patikimumas laikytas reikšmingu, kai $p < 0,05$.

REZULTATAI

Tyrimas atskleidė, kad iš viso pasirinktos sporto šakos pratybas lanko 26,8% mokinių (mergaičių 27,1%, berniukų — 26,3%). Laisvalaikiu fiziškai aktyvūs buvo 66,1% mokinių (64,2% mergaičių ir 68,4% berniukų). Fiziškai pasyvūs sudarė tik 7,2% respondentų (8,7% mergaičių ir 5,3% berniukų).

Skirtingo fizinio aktyvumo mokiniai skiriasi socialinės integracijos lygiu (1 lent.). Kur kas geresni socialinės integracijos rodikliai yra laisvalaikiu fiziškai aktyvių mokinių, tiek lyginant juos su sportuojančiais ($\chi^2 = 11,68$; l.l. = 1; $p < 0,001$), tiek su fiziškai pasyviais ($\chi^2 = 14,05$; l.l. = 1; $p < 0,001$) bendraamžiais. Nors tarp pastarųjų dviejų grupių statistiškai reikšmingo skirtumo nenustatyta, tačiau matyti tendencija, kad daugiausia fiziškai pasyvių mokinių pateko į žemesnės socialinės integracijos grupę. Tyrimo duomenimis, fizinis aktyvumas nebuvo susijęs su socialine integracija tarp mergaičių, tačiau fizinis aktyvumas prognozavo berniukų socialinę integraciją: 82,8% laisvalaikiu fiziškai aktyvių berniukų, lyginant su 64,2% sportuojančiais ($\chi^2 = 15,7$; l.l. = 1; $p < 0,01$) ir 40,9% fiziškai pasyviais bendraamžiais ($\chi^2 = 22,25$; l.l. = 1; $p < 0,001$), pateko į aukštesnės socialinės integracijos grupę. Be to, fiziškai pasyvių šis rodiklis buvo daug prastesnis nei sportuojančių ($\chi^2 = 4,16$; l.l. = 1; $p < 0,05$).

Visgi tyrimo duomenys neatskleidė kokių nors ryškesnių mokinių fizinio aktyvumo ir savigarbos sąsajų (1 lent.). Galima kalbėti tik apie kai kurias tendencijas: antai tarp mergaičių žemiausios savigarbos, lyginant su kitomis fizinio aktyvumo grupėmis, yra fiziškai pasyvios, o tarp berniukų priešingai — sportuojantys.

Mažiausiai rūkančių tarp laisvalaikiu fiziškai aktyvių mokinių (74,1%), daugiausia — tarp fiziškai pasyvių (62,1%) (2 lent.). Kita vertus, statistiškai reikšmingas skirtumas aptiktas tarp sportuojančių ir laisvalaikiu fiziškai aktyvių mokinių ($\chi^2 = 7,25$; l.l. = 2; $p < 0,05$). Vertinant mergaičių rūkymo duomenis, nustatyta tokia tendencija: daugiau per pastaruosius metus visai nerūkiusių ar tik po kartą per mėnesį tai dariusių buvo tarp sportuojančių ir laisvalaikiu fiziškai aktyvių mergaičių (atitinkamai 77,0 ir 77,2%).

Tiriamieji	Mergaitės			Berniukai			Iš viso			1 lentelė. Skirtingo fizinio aktyvumo mokslėivių socialinės integracijos ir savigarbos duomenys (%)
	SP	LFA	FP	SP	LFA	FP	SP	LFA	FP	
<i>Socialinė izoliacija/integracija</i>	n = 137	n = 322	n = 44	n = 109	n = 285	n = 22	n = 246	n = 607	n = 66	Pastaba. SP — sportuojantys; LFA — laisvalaikio fiziškai aktyvūs; FP — fiziškai pasyvūs.
Aukštesnės socialinės integracijos	69,3	74,4	65,9	64,2	82,8	40,9	67,1	78,3	57,6	
Žemesnės socialinės integracijos	30,7	25,6	34,1	35,8	17,2	59,1	32,9	21,7	42,4	
				$\chi^2 = 30,2; l.l. = 2; p < 0,001$			$\chi^2 = 20,96; l.l. = 2; p < 0,001$			
<i>Savigarba</i>	n = 136	n = 324	n = 44	n = 108	n = 278	n = 21	n = 244	n = 602	n = 65	
Aukštesnės savigarbos	44,9	45,7	38,6	38,9	46,8	47,6	42,2	46,0	41,5	
Žemesnės savigarbos	55,1	54,3	61,4	61,1	53,2	52,4	57,8	54,0	58,5	

Tiriamieji	Mergaitės			Berniukai			Iš viso			2 lentelė. Skirtingo fizinio aktyvumo mokslėivių rūkymo ir svaigiųjų gėrimų vartojimo duomenys (%)
	SP	LFA	FP	SP	LFA	FP	SP	LFA	FP	
<i>Žalingieji įpročiai</i>										Pastaba. SP — sportuojantys; LFA — laisvalaikio fiziškai aktyvūs; FP — fiziškai pasyvūs.
<i>Rūkymas</i>	n = 135	n = 320	n = 44	n = 109	n = 281	n = 22	n = 244	n = 601	n = 66	
Niekada ar kartą per mėn.	77,0	77,2	63,6	64,2	70,8	59,1	71,3	74,1	62,1	
Keletą kartų per mėn.	6,7	12,2	13,6	8,3	10,0	13,6	7,4	11,2	13,6	
Keletą kartų per savaitę	16,3	10,6	22,7	27,5	19,2	27,3	21,3	14,7	24,3	
				$\chi^2 = 10,93; l.l. = 4; p < 0,03$						
<i>Svaigiųjų gėrimų vartojimas</i>	n = 134	n = 322	n = 44	n = 109	n = 280	n = 22	n = 243	n = 602	n = 66	
Niekada ar kartą per mėn.	55,2	58,7	50,0	55,0	57,5	36,4	55,1	58,0	45,5	
Keletą kartų per mėn.	42,5	40,1	47,7	37,6	36,4	63,6	40,3	38,5	53,0	
Keletą kartų per savaitę	2,3	1,2	2,3	7,4	6,1	0,0	4,6	3,5	1,5	

Tarp fiziškai pasyvių bendraamžių rūkymo paplitimas mažesnis (63,6%). Vertinant rūkančius berniukus, mažiausiai tokių asmenų rasta tarp laisvalaikio fiziškai aktyvių mokslėivių, o tarp sportuojančių ir fiziškai pasyvių bendraamžių rūkančiųjų paplitimas yra panašus.

Vertinant mokinių duomenis pagal svaigiųjų gėrimų vartojimą, patikimo skirtumo nenustatyta (2 lent.). Čia vėlgi galima kalbėti tik apie tendencijas, rodančias, kad daugiausia vartojančių svaigiuosius gėrimus yra tarp fiziškai pasyvių mokinių, lyginant juos su sportuojančiais ir laisvalaikio fiziškai aktyviais. Šios tendencijos statistškai reikšmingas skirtumas pastebimas tarp skirtingo fizinio aktyvumo berniukų, t. y. tarp fiziškai pasyvių berniukų kur kas daugiau vartojančių svaigiuosius gėrimus nei tarp fiziškai aktyvesnių ($\chi^2 = 6,89; l.l. = 2; p < 0,05$).

Tiriant priekabiavimo paplitimą nustatyta, kad iš viso į priekabiavimą buvo įsitraukę 657 (56,5%) mokiniai. 148 (12,7%) buvo priskirti aukų, o 189 (16,3%) — priekabautojų grupėms. Vertinant bendruosius į priekabiavimą įsitraukusių respondentų duomenis (3 lent.) pastebėta, kad tokių daugiausia tarp laisvalaikio fiziškai aktyvių mokinių (61,0%), o tarp sportuojančių (55,3%) ir fiziškai pasyvių (45,5%) jų kur kas mažiau. Analogiška tendencija nustatyta ir tarp merginų. Tarp skirtingo fizinio aktyvumo berniukų tokių mokinių pasiskirstymas yra beveik vienodas.

Apklauso duomenimis (3 lent.), dažniau prie kitų mokinių mokykloje priekabiauja laisvalaikio fiziškai aktyvūs (18,8%) nei sportuojantys (13,0%) ($\chi^2 = 4,11; l.l. = 1; p < 0,05$) ir fiziškai pasyvūs (7,6%) bendraamžiai ($\chi^2 = 5,14; l.l. = 1; p < 0,05$). Analogiška tendencija išlieka tarp skirtingo fizinio

3 lentelė. Priekabiavimo paplitimas tarp skirtingo fizinio aktyvumo moksleivių (%)

Tiriamieji	Mergaitės			Berniukai			Iš viso		
	SP	LFA	FP	SP	LFA	FP	SP	LFA	FP
Priekabiavimo paplitimas									
<i>Įsitraukę į priekabiavimą</i>	n = 137	n = 324	n = 44	n = 109	n = 283	n = 22	n = 246	n = 607	n = 66
Įsivėlę į priekabiavimą	46,0	55,6	36,4	67,0	67,1	63,6	55,3	61,0	45,5
Neįsitraukę į priekabiavimą	54,0	44,4	63,6	33,0	32,9	36,4	44,7	39,0	54,5
	$\chi^2 = 7,82; \text{l.l.} = 2; p < 0,02$						$\chi^2 = 7,16; \text{l.l.} = 2; p < 0,03$		
Priekabiautojai	n = 137	n = 324	n = 44	n = 109	n = 283	n = 22	n = 246	n = 607	n = 66
Priekabiauja	11,7	14,8	6,8	14,7	23,3	9,1	13,0	18,8	7,6
Nepriekabiauja	88,3	85,2	93,2	85,3	76,7	90,9	87,0	81,2	92,4
	$\chi^2 = 8,31; \text{l.l.} = 2; p < 0,01$								
Aukos	n = 137	n = 324	n = 44	n = 109	n = 283	n = 22	n = 246	n = 607	n = 66
Priekabiavimo auka	17,5	16,0	9,1	16,5	7,4	13,6	17,1	12,0	10,6
Nėra auka	82,5	84,0	90,9	83,5	92,6	86,4	82,9	88,0	89,4

4 lentelė. Moksleivių mokymosi motyvacijos ir numanomo savo pažangumo duomenų sklaida skirtingo fizinio aktyvumo grupėse (%)

Tiriamieji	Mergaitės			Berniukai			Iš viso		
	SP	LFA	FP	SP	LFA	FP	SP	LFA	FP
Mokymosi motyvacija ir pažangumas									
<i>Mokymosi motyvacija</i>	n = 134	n = 317	n = 44	n = 106	n = 277	n = 22	n = 240	n = 594	n = 66
Aukštesnė	52,2	58,7	45,5	43,4	54,5	45,5	48,3	56,8	45,5
Žemesnė	47,8	41,3	54,5	56,6	45,5	54,5	51,7	43,2	54,5
	$\chi^2 = 6,81; \text{l.l.} = 2; p < 0,03$								
Numanomas asmeninis pažangumas	n = 137	n = 322	n = 44	n = 107	n = 282	n = 22	n = 244	n = 604	n = 66
Teigiamas	49,6	64,6	38,6	41,1	41,1	36,4	45,9	53,7	37,9
Neigiamas	50,4	35,4	61,4	58,9	58,9	63,6	54,1	46,3	62,1
	$\chi^2 = 16,41; \text{l.l.} = 2; p < 0,001$						$\chi^2 = 8,66; \text{l.l.} = 2; p < 0,01$		

aktyvumo mergaičių ir berniukų, nors tas skirtumas nėra statistiškai reikšmingas.

Viktimizacija nebuvo statistiškai reikšmingai susijusi su fiziniu aktyvumu, nors nustatyta tendencija, kad berniukų grupėje mažiausiai aukų yra tarp laisvalaikio fiziškai aktyvių mokinių. Tarp mergaičių mažiausiai aukų yra fiziškai pasyvių grupėje.

Nustatytas skirtumas tarp skirtingo fizinio aktyvumo mokinių mokymosi motyvacijos (4 lent.), t. y. daugiau laisvalaikio fiziškai aktyvių mokinių pateko į aukštesnės mokymosi motyvacijos grupę. Tarp skirtingo fizinio aktyvumo mergaičių pastebimos tendencijos, kad daugiau fiziškai pasyvių pateko į žemesnės mokymosi motyvacijos grupę. Vertinant berniukų mokymosi motyvacijos duomenis, nustatytas ir statistiškai reikšmingas skirtumas tarp sportuojančių ir laisvalaikio fiziškai aktyvių mokinių ($\chi^2 = 3,74; \text{l.l.} = 1; p < 0,05$).

Tyrimas neatskleidė skirtumo vertinant mokinių požiūrį į mokyklą, t. y. daugumai respondentų mokykla šiek tiek ar netgi labai patinka. Kita

vertus, analizuojant mokinių nuomonę apie tai, kaip juos vertina mokytojai, išryškėjo skirtumas, t. y. laisvalaikio fiziškai aktyvūs dažniau nei sportuojantys ($\chi^2 = 4,18; \text{l.l.} = 1; p < 0,04$) ir fiziškai pasyvūs ($\chi^2 = 5,93; \text{l.l.} = 1; p < 0,01$) galvoja, kad mokytojai juos vertina geriau. Šiuo aspektu prasčiausiai save vertino fiziškai pasyvūs mokiniai. Skirtumas dar akivaizdesnis vertinant mergaičių duomenis. Laisvalaikio fiziškai aktyvių mergaičių nuomone, mokytojai jas kur kas geriau vertina nei sportuojančias ($\chi^2 = 10,99; \text{l.l.} = 1; p < 0,01$) ir fiziškai pasyvias ($\chi^2 = 11,01; \text{l.l.} = 1; p < 0,01$). Tuo tarpu berniukų grupėje statistiškai reikšmingo skirtumo nenustatyta.

REZULTATŲ APTARIMAS

Šiuo tyrimu siekta atskleisti mokinių sportavimo ir fizinio aktyvumo laisvalaikio sąsajas su psichosocialiniais, elgesio ir mokyklos veiksniais. Nors literatūroje yra duomenų, kad aukštesnis socialinės integracijos lygis susijęs su didesne

savigarba (Batutis, Kardelis, 2002), taip pat egzistuoja sąsajos tarp sportavimo ir savigarbos, tačiau mūsų tyrimas nei vienos, nei antros prielaidos nepatvirtino. Apklauskos duomenimis, nėra skirtumo vertinant sportuojančių, laisvalaikio fiziškai aktyvių ir fiziškai pasyvių mokinių savigarbą. Pastebėta netgi priešinga tendencija, t. y. būtent sportuojančių berniukų savigarba žemesnė. Nagrinėjant, kodėl mūsų tyrimo duomenys nesutampa su kitų tyrėjų duomenimis, reikia prisiminti, kad sportinė veikla dažnai vertinama palankiai, kalbant apie savigarbos ugdymą, nes sportuojantys gali geriau pažinti save, gauti grįžtamąją informaciją apie savo gebėjimų tobulėjimą bendraujant su bendraamžiais ir suaugusiais, ypač treneriu. Tačiau sportuojant galima patirti ir neigiamą kitų bendraamžių, suaugusiųjų įtaką. D. M. Hansen, R. W. Larson ir J. B. Dworkin (2003) pažymi, kad tiek teigiamą, tiek neigiamą įtaką galima sieti su varžybine sporto prigimtimi, kuri gali skatinti konkurenciją tarp bendraamžių. Dėl šios priežasties bendravimas gali įgauti ir neigiamą prasmę. Be to, svarbu, koks paties trenerio bendravimas su sportininkais, kokiomis vertybėmis jis remiasi, kiek suteikia auklėtiniais autonomijos, priimant asmeninius sprendimus. Taip pat reikia atsižvelgti į sportinę patirtį ir sporto šakos pobūdį. Čia, mūsų nuomone, kur kas svarbesnis pirmasis aspektas, nes būtent didėjant patirčiai įgyjamas didesnis sportinis meistriškumas, kartu didėja ir konkurencija. Šiuo aspektu išryškėja vienas mūsų tyrimo trūkumas. Sportuojančių grupei priskyrėme tuos mokinius, kurie sporto šakos pratybas lanko ne mažiau kaip pusę metų. Taigi jų grupei priklausė ir tie, kurių sportinis stažas pakankamai ilgas, ir tie, kurių stažas tik pusę metų. Todėl negalima atmesti prielaidos, kad mokinių sportinis stažas buvo pakankamai trumpas, ir tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl jų savigarba nėra aukštesnė nei fiziškai pasyvių bendraamžių.

Vertinant žalingus įpročius nustatyta, kad rūkymas labiau paplitęs tarp fiziškai pasyvių mokinių. Nors vertinant svaigiųjų gėrimų vartojimą statistiškai reikšmingo skirtumo tarp grupių nenustatyta, visgi verta atkreipti dėmesį į kai kurias tendencijas. Niekada ar tik kartą per mėnesį vartojusių svaigiuosius gėrimus daugiausia buvo tarp laisvalaikio fiziškai aktyvių, o keletą kartų per savaitę vartojančių (nors tokių asmenų skaičius tarp visų tyrimo dalyvių nesiekia nė dešimties procentų) daugiausia rasta tarp sportuojančiųjų. Tokia tendencija nestebina, nes ir kitų tyrimų duomenys rodo, kad sportuojantieji dažniau vartoja svai-

giuosius gėrimus (Barber et al., 2003; Harrison, Narayan, 2003).

Tyrimo metu nustatyti dažnesni priekabiavimo atvejai nei kitose šią temą nagrinėjusiose studijose (Scheithauer et al., 2006; Yang et al., 2006). Beje, toks elgesys susijęs su mokinių fiziniu aktyvumu, t. y. būdingesnis tarp laisvalaikio fiziškai aktyvių moksleivių, o tarp sportuojančių ir fiziškai pasyvių paplitęs mažiau. Analogiškos tendencijos matomos tiek tarp mergaičių, tiek tarp berniukų, o tarp pastarųjų apskritai daugiau taip besielgiančių. Analogišką skirtumą lyties aspektu yra nustatę ir kiti tyrėjai. Jų duomenimis, problemiškas elgesys būdingesnis vaikams ir nesportuojantiems moksleiviams (Rhea, Lantz, 2004; Scheithauer et al., 2006, Yang et al., 2006). Nustatytos tendencijos rodo, kad sportuojantys asmenys nebūtinai yra agresyvesni. Čia galima pacituoti J. P. McHale (2005) ir bendraautorius kūno kultūros mokytojų apklauskos duomenis — jie sportuojančius mokinius, lygindami su nesportuojančiais, apibūdina kaip mažiau agresyvius. Kita vertus, kai kurie autoriai (Burton, Marshall, 2005), lygindami probleminio elgesio raiškos sąsajas su dalyvavimu popamokinėje veikloje, vis tik daro išvadą, kad sporto šakos pratybų lankymas nebūtinai apsaugo mokinius nuo ištraukimo į delikventišką elgesį. Keliami prielaida, kad sportuojančius mokinius nuo neigiamo elgesio atitraukia tokie motyvai kaip baimė dėl blogo elgesio būti pašalintiems iš sporto klubo. Be to, kai kuriais tyrimais nustatyta, kad ne pats dalyvavimas sportinėje veikloje, o būtent didesnis sportinis identitetas yra susijęs su agresijos raiška tarp paauglių (Miller et al., 2006), todėl tolesniais tyrimais vertėtų jį nustatyti.

Tiriant taip pat nustatytos mokinių mokymosi motyvacijos ir fizinio aktyvumo sąsajos. Mūsų duomenimis, laisvalaikio fiziškai aktyvių mokinių mokymosi motyvacija aukštesnė nei sportuojančių ir fiziškai pasyvių. Beje, analogiškas skirtumas nustatytas tiek mergaičių, tiek berniukų grupėse. Analogiškos tendencijos išryškėja ir vertinant mokinių nuomonę apie tai, kaip juos pačius vertina klasės auklėtojas. Šiuo aspektu geriausiai save vertina laisvalaikio fiziškai aktyvūs mokiniai, kiek prasčiau sportuojantys, o fiziškai pasyvūs — prasčiausiai. Analogiškas skirtumas matomas ir mergaičių grupėse. Mokinių požiūris į mokyklą fizinio aktyvumo grupėse nesiskiria. Tai leidžia teigti, kad rastas skirtumas fizinio aktyvumo grupėse vienais su mokykla ir mokymusi susijusiais aspektais nebūtinai išlieka ir kitais. Kai kurie tyrėjai yra pastebėję, kad sportuojančius mokinius geriau vertina mokytojai (Fletcher et al., 2003), kur kas geriau jie jaučiasi

ir mokykloje (Barber et al., 2003). Ir visgi fizinis aktyvumas nėra susijęs su geresniais mokymosi pasiekimais. Palankesni mokytojų vertinimą lemia didesnis jų aktyvumas klasėje, t. y. bendravimas tiek su kitais mokiniais, tiek su mokytoju.

Apie mokinių bendravimą su kitais leidžia spręsti socialinės integracijos duomenys, kurie tyrimo metu atskleidė, kad tiek sportuojantys, tiek laisvalaikiu fiziškai aktyvūs mokiniai yra aukštesnio integracijos lygio nei fiziškai pasyvūs bendraamžiai. Visgi reikia pabrėžti, kad šis skirtumas būdingesnis berniukų grupėse, kur ypač išsiskyrė fiziškai pasyvūs mokiniai savo žemesniais socialinės integracijos ir izoliacijos balais. Tuo tarpu skirtingo fizinio aktyvumo mergaitės pagal šį rodiklį nesiskiria. Šį skirtumą pagal lytį galbūt lemia tai, kad fiziškai pasyvios mergaitės labiau nei berniukai dalyvauja kitokio pobūdžio (nesusijusio su sportavimu) organizuotoje popamokinėje veikloje, kuria skatinamas bendravimas su kitais. Šią prielaidą patvirtina S. C. Duncan, T. E. Duncan, L. A. Stryker ir N. Chaumeton (2002) 10–14 metų moksleivių apklausos duomenys. Kiti tyrėjai (Harrison, Narayan, 2003) taip pat yra pastebėję, kad mokiniams, nedalyvaujantiems jokiaje popamokinėje veikloje (galima daryti prielaidą, kad tarp jų daugiau būna ir fiziškai pasyvių), mažiau patinka mokykla nei sportuojantiems ir laisvalaikiu fiziškai aktyviems bendraamžiams. Kita vertus, mūsų apklausos metu nebuvo prašoma nurodyti dalyvavimo popamoki-

nėje veikloje rūšies, todėl išsakytą prielaidą reikėtų tikrinti tolesniais tyrimais.

IŠVADOS

1. Aukštesnės socialinės integracijos yra laisvalaikiu fiziškai aktyvūs mokiniai, lyginant juos su sportuojančiais ir fiziškai pasyviais bendraamžiais. Analogiškas skirtumas nustatytas ir tarp berniukų, tačiau neužfiksuotas tarp mergaičių. Nerasta skirtumo tarp sportuojančių, laisvalaikiu fiziškai aktyvių ir pasyvių mokinių savivarbos.
2. Rūkymas labiau paplitęs tarp fiziškai pasyvių mokinių. Sportuojantys mokiniai dažniau rūko nei laisvalaikiu fiziškai aktyvūs bendraamžiai. Skirtumas tarp skirtingo fizinio aktyvumo moksleivių pagal svaigiųjų gėrimų vartojimą nenustatytas.
3. Fiziškai aktyvūs mokiniai dažniau ištraukia į priekabiavimą nei sportuojantys ir fiziškai pasyvūs bendraamžiai. Jiems statistiškai reikšmingai būdingesnis priekabiavimas, tačiau reikšmingų sąsajų tarp viktimizacijos ir fizinio aktyvumo nerasta.
4. Laisvalaikiu fiziškai aktyvių mokinių mokymosi motyvacija aukštesnė ir sportuojančių bei fiziškai pasyvių. Laisvalaikiu fiziškai aktyvūs mokiniai yra palankesnės nuomonės apie save, kaip apie moksleivį, nei sportuojantys ar fiziškai pasyvūs bendraamžiai. Analogiška tendencija nustatyta ir tarp mergaičių, tačiau nebūdinga berniukams.

LITERATŪRA

- Barber, B. L., Stone, M., Hunt, J. (2003). Extracurricular activities and adolescent development. *Journal of Social Issues*, 59 (4), 865–889.
- Batutis, O., Kardelis, K. (2002). Moksleivių socialinės izoliacijos, integracijos ir savivarbos sąsaja su fiziniu aktyvumu. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*, 2 (43), 10–16.
- Burton, J. M., Marshall, L. A. (2005). Protective factors for youth considered at risk of criminal behaviour: Does participation in extracurricular activities help? *Criminal Behaviour and Mental Health*, 15, 46–64.
- Duncan, S. C., Duncan, T. E., Strycker, L. A., Chaumeton, N. (2002). Relations between youth antisocial and prosocial activities. *Journal of Behavioral Medicine*, 25 (5), 425–438.
- Fletcher, A. C., Nickerson, P., Wright, K. L. (2003). Structured leisure activities in middle childhood: Links to well-being. *Journal of Community Psychology*, 31 (6), 641–659.
- Grinienė, E. (1998). Sportuojančių moksleivių rūpinimasis sveikata. *Sporto mokslas*, 4 (13), 38–41.
- Hansen, D. M., Larson, R. W., Dworkin, J. B. (2003). What adolescents learn in organized youth activities: A survey of self-reported developmental experiences. *Journal of Research on Adolescence*, 13 (1), 25–55.
- Harrison, P. A., Narayan, G. (2003). Differences in behavior, psychological factors, and environmental factors associated with participation in school sports and other activities in adolescence. *Journal of School Health*, 73 (3), 113–120.
- Hayes, S. D., Crocker, P. R., Kowalski, K. C. (1999). Gender differences in physical self-perceptions, global self-esteem and physical activity: Evaluation of the physical self-perception profile model. *Journal of Sport Behavior*, 99 (22), 1–14.
- Kardelis, K., Misevičienė, J., Šaferis, V. (2001). Studentų gyvensena ir požiūris į sveikatos stiprinimą. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*, 2 (39), 22–26.
- Kirkcaldy, B. D., Shepard, R. J., Siefen, R. G. (2002). The relationship between physical activity and self-image and problem behaviour among adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 37 (11), 544–550.
- McHale, J. P., Vinden, P. G., Bush, L. et al. (2005). Patterns of personal and adjustment among sport-involved and noninvolved urban middle-school children. *Sociology of Sport Journal*, 22 (2), 119–137.
- Miller, K. E., Melnick, M. J., Farrell, M. P., Sabo, D. F., Barnes, G. M. (2006). Jocks, gender, binge drinking, and adolescent violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 21, 105–120.
- Pate, R. R., Trost, S. G., Levin, S., Dowda, M. (2000). Sports participation and health-related behaviours among

US youth. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 154 (9), 904—1000.

Petkevičienė, J., Kardelis, K., Misevičienė, I., Petrauskas, D. (2002). Kauno aukštųjų mokyklų studentų fizinio aktyvumo, žalingų įpročių ir studijų krypties sąsaja. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*, 4 (45), 77—83.

Rhea, D. J., Lantz, C. D. (2004). Violent, delinquent, and aggressive behaviors of rural high school athletes and non-athletes. *Physical Educator*, 61 (4), 170—176.

Rosenberg, M. (1989). *Society and the Adolescent Self-Image*. Revised edition. Middletown, CT: Wesleyan University Press.

Scheithauer, H., Hayer, T., Petermann, F., Jugert, G. (2006). Physical, verbal and relational forms of bullying among gernab students: Age trends, gender differences, and cCorrelates. *Aggressive Behavior*, 32, 261—275.

Zaborskis, A., Žemaitienė, N., Šumskas, L., Diržytė, A. (1996). *Moksleivių gyvenimo būdas ir sveikata*. Vilnius.

Yang, S. J., Kim, J. M., Kim, S. W., Shin, I. S., Yoon, J. S. (2006). Bullying and victimization behaviors in boys and girls at South Korean primary schools. *Journal of the American Academy of Child And Adolescent Psychiatry*, 45, 69—77.

LINKS BETWEEN PUPILS' SPORTS AND PHYSICAL ACTIVITIES IN THEIR LEISURE TIME AND PSYCHOSOCIAL, BEHAVIORAL AND SCHOOL FACTORS

Saulius Šukys, Rasa Jankauskienė

Lithuanian Academy of Physical Education, Kaunas, Lithuania

ABSTRACT

There is not much research considering the singleness of physical activity when dealing with the psychosocial and behavioral problems of pupils' physical activity. Thus the aim of the research is to reveal the links between pupils' sports and physical activities in their leisure time and their psychosocial, behavioral and school factors.

The questionnaire method was applied to collect the data about pupils' social integration, isolation and self-respect (psychosocial factors), harmful habits and harassment (behavioral factors) and their learning motivation and attitudes towards school (factors linked with school). The sample consisted of the representative group of 1162 pupils from the sixth, eighth and eleventh grades (534 boys and 628 girls). They were randomly selected from Kaunas city schools. As part of the research participants did not answer the questions about their physical activity nor did it correctly, the final sample decreased up to 919 persons.

Research data showed that pupils who were physically active in their leisure time manifested higher indicators of social integration compared to their peers who were engaged in sports or who were physically passive. Analogical differences were characteristic of boys, but they were not established among girls. No self-respect differences were established among pupils who were engaged in sports and who were physically active or passive in their leisure time.

Smoking is typical of physically passive pupils. Pupils who were engaged in sports were greater smokers compared to their peers who were physically active in their leisure activities. Research established a tendency that both boys and girls physically passive in their leisure time were smoking more often compared to their more physically active contemporaries. However, no differences in alcohol abuse were established among pupils with different levels of physical activity.

Physically active pupils were more inclined to harassment than their peers who went in for sports or were physically passive. Statistically harassment was more characteristic of them, though no significant links were found between victimization and physical activity.

Learning motivation of physically active pupils was higher than those who went in for sports or who were physically passive. Analogically learning motivation of physically active boys was higher than of pupils who were engaged in sports. Research data revealed that physically active pupils were of higher opinion about themselves as learners compared to pupils who went in for sports and who were physically passive. Analogical tendency was established among girls, but it was not characteristic of boys.

Keywords: physical activity of pupils, social integration and isolation, self-respect, manifestation of harmful habits and harassment, learning motivation, attitude towards school.

Gauta 2007 m. gegužės 2 d.
Received on May 2, 2007

Priimta 2007 m. rugsėjo 19 d.
Accepted on September 19, 2007

Saulius Šukys
Lietuvos kūno kultūros akademija
(Lithuanian Academy of Physical Education)
Sporto g. 6, LT-44221 Kaunas
Lietuva (Lithuania)
Tel +370 37 302637
E-mail sml.saulius@mail.lt